

SZIGETI LAJOS SÁNDOR

„Vállamon a bárányos éggel...”

BIBLIAI MOTÍVUMOK NAGY LÁSZLÓ KÖLTÉSZETÉBEN

A Nagy László-i életműnek és a magyar költészet hagyományai rendszerében elfoglalt helyének kijelölésében kulcsfogalomként vált a Németh László-i „bartóki modell”, illetve „bartóki szintézis” értékrendszere. Németh László gondolatmenete – az érzelésmód jellegzetesen huszadik századi széttagolódásának elmélete, illetve annak magyar változata – a század eleji lírát úgy jellemzi, mint ösztön és tudatosság szétválását, ahol az egyik Ady, a másik Babits költészetében érhető tetten leginkább, sőt – meggyőződése szerint – ösztön és intellektus szakadása jellemző „bizonyos fokig egész irodalmunkra. Berzsenyi és Kölcsey, „az óriás és a literátor” vitáját ebbe a sorba helyezve tartja különösen jelképesnek, a Nyugat lírikusait pedig Bartók példájával szembesíti, s az elnapolt feladat megoldását, a szintézis – újbóli (?) – megteremtését tekinti líránk hosszú távú stratégiájának. Nagy László költészetét is ennek szellemében értelmezi, s benne véli megelni e hosszú távú program beteljesítésének ígérését: népiségében annak az Ősi mélyrétegnek („kimélyült emlékezetnek”) a működését, mely fölött „az új korszak embere” megépíthető. Az 1957-ben született tanulmány inkább prognózis, semmint diagnózis volt: amit akkor Németh László a *Romantika nyolc versben* című 1955-ös ciklus alapján bartóki hangnak ítélt, az valójában a későbbi művekben teljesedik ki, mint például a *Menyegző* hangszerelésében.¹

Jóslatra látszik mutatni Németh László gondolatmenetének másik, az akkori kortársi költészetre vonatkozó eleme is: metaforája, mely szerint líránk „színképe” Weöres Sándort követően ismét szétválak a „hősugarak zónája felé” és az „ibolyántúli felé eső spektrumsávra”, egyben alkalmul szolgál az érzékelt két „tábor” szerinte vélt vezérégyéniségeinek nemcsak szembeállítására, de lehetséges egységesülésére, szimbiózisba fordulására is: a komplementaritás elve lehetővé látszik tenni, hogy a különbözőség és a rokonság alapján kiegészítheti egymást Nagy László és Pilinszky János költészete: „e két irány nemcsak megértheti, méltányolhatja egymást, de szimbiózisba is léphet – méghozzá igen termékenybe”. E jóslat kölcsönhatás is később látszik igazolódni: a *Versben bújdosó* kötetről állapítja majd meg Csetri Lajos: „visszaszorulnak a képaradatok, erősödik a szentenciózusság, mely töredékgondolatok látszatra alig kapcsolódó, szabad asszociatív egymásutánjából teremt költeményt, erősen közeledve Pilinszky versmodelljéhez.”² (A kiemelés tőlem: Sz. L. S.)

Mi az, ami valóban köti-kötheti a két költőt egymáshoz? Mindenesetre – a hagyományoktól függetlenül is – az, hogy egy sajátosan elszánt következetességet, szerves egységet láthatunk mindkét életműben, már – első autentikus méltatója – Bori Imre észlelte, hogy Nagy László költészetében nem az esztétika, hanem az etika kérdései kerülnek előtérbe, „nem az esztétikai, hanem etikai egyénisége kerül a versek középpontjába” (s írta volt mindezt már a negyvenes években született versekről). Az 1953-ban írt *Gyöngyszoknyáról* pedig ezt mondta: „Most alakuló költői képzetében »egy szál ember« áll szemben a vésszel, a pusztulással, és hirdeti az etikai hitvallást, ami költői hitvallásának forrása lesz.”³

Az életmű monográfiusa, Görömbei András – többek között – azt hangsúlyozza, hogy már a korai élménylira versei is az „öntanúsítás” példái csakúgy, mint ahogy majd később a *Versben bújdosó* ars poetica érvényű alkotásai „az önmegőrzésre elszánt költői magatartásnak” a nomád szerepeit hordozzák. Kis Pintér Imre is a „megtartó következetesség” példájaként fordul Nagy Lászlóhoz: „Inerciája, konoksága az, ami már mesziről lenyűgöz, tiszteletre int. Művének nincs is talán fontosabb belső törvénye, mint a hűség, az önmagához való. Olyan költő, aki minden sort, amelyet eddig leírt – pontosan észben tart. Arra épít, ami már az övé, mert csak arra építhet. Mondhatnám úgy is: nem ő írja a verset, hanem a vers írja őt.”⁴ A Kormos Istvánnal készült interjúból is ez derül ki, Bartók erkölcsi tartása hatott a költőre: „Nekem példa és megváltás, mint a legfényesebb árvák: Ady és József Attila.” (*Bartók és a ragadozók*)⁵

Külön tanulmányt érdemelne az itt mondottak bizonyítása, de most sokkal lényegesebb, hogy: a mű belső koherenciája a Pilinszky-féle korrelációt asszociálja, hisz épp az ő lírájának – másfajta, a „mozdulatlan” elkötelezettségéből adódó – evidenciája az, hogy konstans elemekből, témákból, jelekből építkeznek, egyes verseinek belső összefüggéseire közvetlen utalásokkal is ráirányítja a figyelmet.⁶

A Nagy László-i életmű másik fontos ismérve a motívumok állandósága. A legfontosabb fókuszok: a „tél”, a „dér”, a „hó”, a sokak által vizsgált „ló”, vagy a különösen a kései költészetben kiteljesedő „harang” motívuma. Mindezek mellett kiemelt szerepűnek látszik az (ön)stilizáció eszközeként a jelrendszer immanens elemévé vált-alakított biblikus-keresztény emblémák sora, mindenekelőtt a „Jézus”-, illetve a különféle tárgyi elemekből konstituálódó – Pilinszky költészetére is emlékeztető – „áldozat” motívuma, mégpedig úgy, hogy ez utóbbiak szempontjából semmiképpen nem kell jelentős különbséget tennünk az életmű különböző korszakaiban született művek között, sokkal inkább figyelhetünk a különbségekben munkáló egységekre. Ez a kiindulópontja Tandori Dezsőnek is: „Ezek a versek egyenlő érvénnyel léteznek; egymáshoz viszonyított rangjuk ad csupán fokozati különbségeket; és jelleg-eltéréseket az évtizedek során. Egyébként nem hisszük, hogy lenne innét-oda, onnét-ide tartó Nagy László”, mert – mint mondja – „anteuszi mód önmagával azonos költészet ez.”⁷

Ha e szempontból vizsgáljuk költészetét, látható, hogy az 1956 utáni „fájdalmasan elhúzódozó hallgatással” tetőző válságot követően az újabb költői megszólalások fokozott intenzitással közelítenek a szerep-problémához: a szerep-megnyilvánulások mutatói a feltétlen vállalás és a problematikus megvalósítás feszültségének is. A vers lehet az apokalipszissal szembeszegülni tudó, megtartó hatalom: „Hullt világokkal felcicomázva / állok, a megváltóm: csak az ének.” (*Kék hegyek hidege*), lehet a „vérző madár” emblematisz képeben „virrasztó ige” (*Tűz*) és lehet egy letűnt világ pusztulásra ítélt képviselője is: „siralomházi próféta vagyok / ne féljetek / rámköpní szabad” (*Búcsúzik a lovacska*). A *Versben bújdosó* kötet címválasztásával is jelzi, hogy a szólás minden más problémát háttérbe szorító, illetve integráló vershelyezetté lép elő, a versben bújdosásnak valóban halálos a téje, „mert egyetlen bajtalan út, / egyetlen vértelen út, ha nem éri a láb a földet / s megnémul a száj a földnek, déjjana, déjjana...” (*Medvezsoltár*). A szerep „szenvetés-étoszt” reprezentáló változatának fedezete a küldetésstudat, mely Messiás-történet stílusát az emlékeket is: „Áldott s megpofozott vagyok az időben a város kezei által. Örökös harangszavában újraszületve rengtem a nyitott könyvben, bölcsőjében a megváltóknak...” (*A város idézése*).

Már az egészen korai, naivan rusztikus világképet hordozó versekben találkozunk idemutató motívumokkal, azokban is, amelyek a paraszti hiedelemvilág költői ihletett-

ségű képeit használják fel, mint a *Vasárnap este*: „Oda, hol ágyad van, elvezess, / égszakadásban megszeress, / utána a világ kiderül / Dávid király a holdban / édesen hegedül.” Egy általános – különösen az Alföldön – elterjedt hiedelem fogalmazódik itt meg, mely szerint „Szent Dávid a holdban ül, // ha kedve tartja hegedül!”⁸ Itt jegyzem meg: a motívum-állandóságra utal az életműben, hogy amikor költőelődök magatartáspéldáira mutat rá, nem véletlenül abban a Balassiban véli egyik őst megjelenni, kinek „harci lobogóján – s erre Görömbei András hívta fel a figyelmet – a hártás Dávid király képe volt, a »királyköltő«é, aki Nagy László képzeletében a véres küzdelem közepette is »csak zengeti a hangszert, mintha a dal volna a mentség«.”⁹ Ezekben a versekben a világ szinte együtt rezdül a költővel, mítoszi egységben: amikor villámlik, Isten hegedűjén pattan el egy húr (*Kopár parton*), vagy a Hold felkeltekor megelevenednek a holtak (*Holtak felkelőben*), vagy megjelennek az angyalok is mint a paraszti réteges világelképzelés részei: „Égen vak angyal / botolva lépett, / ellökte a holdat, / koromsötét lett” (*Éjjélkor*). E versekből már kiérezhető a későbbi önálló mitológia megteremtésének lehetősége és igénye. A később kikristályosodó Jézus-motívum csirái is ott vannak már, Jézus alakjában nem az emberré vált Isten, hanem az Istenné váló emberi lehetőség fontos a költőnek: „Birkózásra te oktattál, / vágtalak a földhöz, / add nekem a földi ruhát, / égi fénybe öltözz. / ... Kürtök szólnak, égbe hágol, / paripád szivárvány, / én a földi nyomaidban / lépegetek árván” (*Keletkeznek böjti szelek*). A mítosz-ból ekkor elsősorban a keresztet és a Golgotát idézi, mint az elhivatottság erejét, illetve hőfokát kiélező helyzetet (*Tollam vásik, Zene az istállóban*). Hamarosan megszaporodnak műveiben a látomások, a sajátos belső látás kifejeződései. A látomásos műfajok előtérbe kerülése általában válságkísérő jelenség: a vízió mindig kiélez, mitizál, szervezen hozzátartozik egy felnagyító, felfokozó erő; a mítoszok akkor kerülnek előtérbe, amikor a világ ésszel való felfoghatósága megkérdőjeleződik, akkor van szükség rájuk, amikor az adott világot vezérlő általános törvényszerűségek, elvek érvényüket veszítik. Az első világháború rettenete íratta le az apokaliptikus regényeket író D. H. Lawrence-szel: „A mítoszok ismét kezdenek hipnotizálni bennünket, a tudományos megismerési mód felé hajtó készletés szinte teljesen kimerült bennünk.”¹⁰

Az ötvenes évek első felének magyar költészetében is hasonló jelenségnek lehetünk tanúi, mint Juhász Ferenc apokaliptikus-démonias¹¹ költeményében, a *Tékozló országban* vagy Pilinszky *Apokrifjében* (mindkettő 1954-ben jelent meg). Ekkor írja Nagy László is első „hosszú énekeit”, köztük a legelsőt, a *Gyöngyszoknyát* (1953), illetve első változatát: az *Aszályt* is. Démonias látomás ez, melyben a valóság meghamisítása a vád, amiért bűnhődni kell, e bűn megnevezését követi a szorongásos, vihar előtti állapot, majd a vihartól megvadult ló romantikus látomása. A büntetést démoni erő hozza, a céda, kinek tánca és a tánc utáni tragikus állapot jelenti a csúcspontot, az utolsó részben – a záró meditációban – az egyetlen ember, kit megkímélt a „vízözön, világomlás”, a kiválasztott „fönséges fejét bánat, bitangság fölé vágja – / s látja: az újabb harcok zöld arénája megnyílt, / mellébe levegőt vesz, tartja, egeket zendít.” A démoni erőt képviselő céda alakjában ott lehet a *Jelenések könyvének* Babylonja, a Nagy Parázna, akinek alakja nagy hatással volt Nagy László képeire, mitológiájának kialakulására. Ezt mutatják majd a *Versben bújdósóban* található *Párbaj* sorai: „szűz hangon ordítok magamra / árnyékodon állva: Babylon / te sem vagy más: / két lábon forgó örült hófúvás / nagy éjszakában itéletfehér / asszony, halál hadüzenete. // ó, gyullasztó hideg, / végzet, világos képletű, / jég-tükrös, gyutacs s gyöngyos / orkán, de kislány-énekű, / de nagy parázna, bömbölni való / tavaszra tél, a tüzemre mohó / tündöklő ártalom, //

omlásodért fohászokodom.” A *Gyöngyszoknya* cédájának attribútumai megegyeznek a *Párbaj* Babylonjával, vagyis a város, a romlott város démoni megjelenése teljesíti be az ítéletet a falu fölött s tönkreteszi. A korba – az ötvenes évek világába – helyezett mitológiává növesztett vízió – ma már ismert – nem túlzás. A sűrítés, az intenzitás, az átstrukturálás, a felnagyítás következtében a céda megjelenítése nem egyezik meg teljesen a bibliai parázna alakjával. Ott a következő olvasható: „És nagy jégeső, mint egy tálentom szálla az égből az emberekre; és káromlák az Istent az emberek a jégeső csapásáért; mert annak csapása felette nagy. (16.21.) ... Öltözött vala pedig az asszony bíborba és skarlátba, és megékesítettet vala arannyal és drágakővel és gyöngyökkel... (17.4.)” A népi hiedelemvilág is belejátszhatott a sajátos Nagy László-i megformálásba, ugyanis a magyar hiedelemvilágnak van egy női kísértete, a kisasszony vagy szép-asszony, aki ha „ellenkeznek, kötekednek vele, esetleg káromkodnak előtte, akkor haragjában mindent összetör, amit a közelben talál.”¹² Elképzelhető itt a bibliai és a népi mondai alak egygyé ötvöződése. Az „éden” elvesztése után a költő eszményeihez méri a valóságot, s eszményeiben egy harmonikus világ képe él, ahol a szép, a jó s az igaz egymástól lényegileg nem különbözik; a *vannal szembe a legyen*, a valósággal szembe a hit, a szándék, az erkölcs érveit állítja. Ez a magyarázata, hogy Nagy László verseiben az elhivatottság nemcsak a külvilággal kerül disszonáns viszonyba, hanem magában a költőben is megformálódik egy ellentendencia: a végletesség-végzetesség stilizált költőszerepet feladatként vállalja, az intellektus immanens parancsára: „Dolgom: el ne moccanjak innét, / legyenek élet-halál határa” (*Örök hiány köszörrűjén*). E vállalás ellehetetlenülése íratja meg véle a kiválás „panaszát” is, amelyben utalást érzünk Jézus szenvedéstörténetére: földi vendégségére és elítéltetésére is: „Ó miért is kellett kiválnod, / e földről messzire kilátnod, / bajod a világ, mondhatod. // Ami áldott nevelőd nemrég, / félig már az is idegenség, / vendég vagy itt s elítélt”. E sorokban egyúttal ott érezzük József Attila és Kosztolányi világlátását csakúgy¹³, mint számos más műben a messiástudat, a „Muszáj-Herkuleség” önstilizációjának Adyra mutató formáit. Ezt látjuk az „önfeltámasztás” versében, a *Csodák csodájában* is, melyben a szekularizált feltámasztás hit együtt jelentkezik a természet megújulásával, a tavasz eljöttével; tanúi lehetünk a motívumváltásnak is: „Beszakadt a tél feje, széjjel omlott / a Dunán szörnyű halántékcsontok ... úsznak, libegnek lefelé délnek, / ütődve dühvel a hidpillérnek.” E versben a Krisztus-mítoszról nem a formai, a küldetés-oldal, hanem a tartalmi a hangsúlyozott: „Engem a jóság fuvalma lendít / ... Nem akarok már emlékezni, / emlékeimtől elvérezni – / Feledni minél hamarabb.” A Megváltóra célzó szakrális szöveg profanizálása együtt jelenik meg a termékenységvarázslás szavaival a *Menyegzőben* is. A *János evangélium* szövege: „és az ige testté lőn, és lakozék mi közöttünk” a versben biblikus hangulatot is árasztva, de ironikus poénnal, felhanggal szólal meg: „ÍME, TESTET ÖLTHET AZ IGE, HA TUD”, hogy azután Kondor Béla baljós rézkarcaira utaló látomásba fordulhasson át.¹⁴

Látomásvers a *Rege a tűzről és jácintról* is, amely a *Jelenések könyve* világvég-látomásával perel. Maga a cím is előfordul a *Jelenések könyvében* s ez talán magyarázza a különös asszociációt az apa és anya megnevezésére: „És így látám a lovakat látásban, és a rajtuk ülőket, akiknek tűzből és jácintból és kénkőből való mellvértjeik valának... (9.17.)” A hetedik pecsét felbontását, a hatodik trombitását és a második ajaj megszólalását idéztük: a jácint-drágakő képzetnek a versben a jácint-virág-anya azonosítás felel meg, a szülők-mellvért-pajzs megfeleltetés pedig egészen közvetlen képzetnek látszik. A vers szentszalád-képzetének egyik kulcsmondata így hangzik:

*Jaj, csupa zúzmaras-oltár ez a világ,
jegénye-gyertyák ormán varjú-fekete láng.*

A világ oltárán áldozatra ítéltetett minden. A paraszti világkép kozmikus teljességéből következő pogány és keresztény misztérium összemosódásának vagyunk tanúi, ezt mutatja az is, hogy megtalálhatók benne az ősköltészet műfajai: a halottsirató, a varázsné, a lamentáció és a himnusz is. Most azonban mégsem a varázsló regösénekekre figyelünk, hanem csak azokra a részekre, amelyek a *Bibliára* mutatnak vissza, mint az „ott pislogok a tűznél, sasok lesnek rám jajgatva” sorra, amelynek értelmezését a címhez hasonlóan ismét a *Jelenések könyve* ismeretében kísérelhetjük meg, amennyiben idekapcsolható a sas háromszori jajkiáltása, az ítélet tényének állandó hangsúlyozása: „Jaj, jaj, jaj a föld lakosainak a három angyal trombitájának többi szavai miatt, a kik még trombitálni fognak.” A szegmentum végén a fiú halála áldozati halál a világ zúzmaras-oltárán: „fehér ingem rongyos, véres, / halálomért mondd ki fizet?” A paraszti életforma pogányságát fel kell áldozni. Az anyakép árnyaltabb: az anya itt egyben az örök anyja is: „halhatatlan, zsendül és pendül ezer alakban”, de ő Mária is, a fájdalmas asszony, Isten leánya, ahogy a középkori Mária-himnuszokban megfogalmazódik. S újra ott a végítélet-képzet is: „Még a trombiták aranycordái / bársonyban méléznak. / Hát ne siess, ne keredj az útnak!” A halál ellenében az egyetlen, amit a fiú felmutathat, a szó, a vers. Így tér vissza a mű a költészet ősfunkciójához, a varázsló magatartáshoz: „Csücsülj szeliden s én mint álmomban: / hiszem, van erőm a varázsoláshoz. / A versem érted kiáltoz. Mint Bori Imre írja, „a kreatív világteremtés költői bűvölete szól Nagy László regéjéből. A másoló technikát, a kifejező-leíró költői magatartást felváltotta a teremtőé.”¹⁵ Az egyes szám első személyű lamentáció, az élet kegyetlensége után ott az ítélet kegyetlensége:

*Jaj, te idegen hatalom, lesz-e benned irgalom,
Rázkódó csengők esedeztetek: irgalom, irgalom!*

Az anya keresztény világával a fiú józanságát állítja szembe:

Nem, nem! A mennyei hatalom süket és vak lett

Édesanyám, az égbeliektől mit lehet várni?

A fiú leszámol az illúziókkal, vállalva a küzdelmet, hogy a remény elvét az emberi lét felől kereshesse. Az anyakép is kitér a vers végére: mint földanya, az örök születés és halál, a mindenség jelképévé válva: „holnapok tejút-ágya te, dicsőség néked anyám / verduni katonatemető: csupa tőr a te szived anyám”. A fiú a versben előbb táltosfiúként, majd Jézusként jelenik meg. Ez utóbbira mutatnak a következő részek: „Hitted-e, mikor vérszirmos ágyán a Boldogasszornynak / ketten feküdtünk már s a fájdalmak elődalogtak... játékból korábban izzadom a vért, mint Krisztus ... Kék-eres bokádhöz leborúltam, / sirok helyetted, háborgok érted, / megfeszülök érted haragomban.” A vers belső logikájának megfelelően a Fiú halálát az anya mint mindenség fájdalma követi: „örömd engem elhoppol / iszonyatból, árnyakból, / de a jajod, a jajod, a jajod / meggyilkol!” A versben érződik egy pogány és keresztény passió szintje, ennek lezárása a fiú fohásza: „légy velem a bánat idején, hogy meg ne lágyljak, / anyám”.

A *Jelenések könyve* teheti helyenként másként is értelmezhetővé a *Vállamon bárányos éggel* című verset. Az első sorok még egyszerűen szentencijajellegűek, általános ér-

vényűek, meghatároznak egy alapvető léthelyzetet: élni a végesség tudatában: „Nyár csak azért süt, hogy majd egyszer / leszüreteljen vész vagy fegyver. // Ki így, ki úgy, földön vagy égen, // mindent megtud rettenetében.” A későbbi részek égiháború-utalása, archaikussága azonban már megidézik az utolsó ítéletet („És lőnek mennydörgések és villámlások és földindulás. És a hét angyal, a kínél a trombita vala, készüle a trombitálásához.”) Ez a versben így szólal meg: „nagy fény mennydörög s ama kürtöt / sikárolják felborzadt fűrtök”. Épp e sorok teszik igazán emberközelié a kozmikus képeket, a *sikárol* (sikál) tájszóban eleve van némi irónia, mely oldja a pátoszt. Bibliai eredetű kép a következő is: „tüdőre a hegy kősziklája, / harckocsi ront harmonikára”. Ugyanez „eredetileg” a *Jelenések könyvében* így olvasható: „És mondának a hegyeknek és a kőszikláknak: Essetek mi reánk és rejtsetek el minket” (Jk 6. 16.) A zárórész is értelmezhető többféleképpen:

*Sorsom egy merengés kitarja,
iktatja az elme magába.*

*Én az itélettel beteltem,
akarom hogy ne is feledjem,*

*tudjam hogy végülis kinyújtanak,
így vágatass szív, az iszonyúnak.*

*Vállamon a báránys éggel,
s a nemvalósuló reménnyel*

*legyen a koloncom tömérdek!
Kik elmúlnak: szörnyen szegények!*

Ez a rész teszi egyértelművé, hogy az utolsó lehetőség, az utolsó még választható magatartás a költőé, s ez a megváltás fogalmához tartozik: ez nemcsak vállalt magatartás, hanem elhivatottság, kiválasztottság. Ahogy a bibliai szöveg ezt meg is erősíti: „Én, Jézus küldöttem az én angyalomat, hogy ezekről bizonyosságot tegyen néktek a gyülekezetekben. Én vagyok Dávidnak ama gyökere és ágya: ama fényes és hajnali csillag.” (Jk 22. 16.) „És egy a vének közül monda nékem: Ne sírj: imé győzött a Júda nemzetségéből való oroszlán, Dávid gyökere, hogy felnyissa a könyvet és felbontsa annak hét pecsétét.” (5. 5.) Ugyanitt értjük meg, immár az egész vers ismeretében a cím egy lehetséges értelmezését is, mely szerint nem egyszerűen a báránnyeljárásról van csupán szó, hanem az elveszett bárány képzetéről, melyről Lukács így ír: „És ha megtalálta, felveti az ő vállára, örülvén.” (15. 5.) A válasz a vers kérdésére – a világgal szemben a költő csak önmagát képes felmutatni; a pusztulással lehetetlen szembezállni, de a pusztulás nem jelenti egyúttal feltétlenül az elmúlást is, azaz az utolsó sor egyúttal a kiválás felismerésének megfogalmazása is. A Jézus-motívum, illetve a vértanúság képzele végigkíséri Nagy László hosszúverseit, ott van a *Búcsuzik a lovacska*, a *Zöld Angyal* és a *Mennyegző* című művekben is. Az utóbbiban látható költői magatartásforma előfordul a *Versben bújdósó* kötet más verseiben is (*Inkarnáció ezüstben*, *Én vacogok már...*, *Farsangi tükkör-dal*, *Ragyogtam én is*), közülük talán a *Ragyogtam én is* képzetrendszere a legrelevánsabb. E prózavers visszaemlékezés egy kontúrjaiban még éles világra, ahol erkölcsi érték és bűn egymástól élesen elkülönülnek. A lírai én képviseli a tisztaságot, jézusi vonásai vannak: gyermeki, áldott, boldog, virrasztó, tiszta, hálás, ragyogó. A vele szemben álló gonosz attribútumai: zsarnok Heródes, gyermekgyilkos, fekete szél hozta,

Krisztus-tövis a sarkantyúja. Két, végletesen elkülönülő erkölcsi pólus jelenik meg bennük. A lírai énben ott a változtatás szándéka is. „Térdemre hajtván fejemet, vártam, hogy leüljön mellém, / és majd én megértetem vele a dolgokat.” A szándék azonban ellehetetlenül, a bűnt szenttelenül követi el a másik, megsemmisítve a legnagyobb értékeket: „Dördülések sorozatban. Látom a füstben lerogyó lovakat, ő pedig az enyémen el, tébolyultan sarkantyúzza... Megtudtuk, hogy hamarosan a csillagvizsgálót vakította meg. Belelőtt a ló homlokánál szélesebb lencsékbe, a domború, remekül csiszolt pupillákba.” A versben több helyen találunk utalást az *Újszövetségre*. Az alaphelyzet: a társak alusznak, a kínzóeszközök közel (Krisztus-tövis, Heródes), a bűnt egyedül a kiválasztott látja (gondoljunk Dsida Jenő *Nagycsütörtök* című versére!). A közvetlen cselekvés nem ér célt. „Kérded, hogyan lehet élve elviselni ennyi keserűséget? tudd meg, hogy én csupán most élek, amikor szólok, amikor szólok. Egyébként halott vagyok.” Tehát a világ a közvetlen cselekvő magatartással nem változott meg, más lehetősége nem marad a költőnek, mint felülemelkedve a tragédián, önmaga átlényegítése a versbe, s ez a jelképek szintjén az eucharistia. (A meghasonlott Balassiban is az a hit van meg, hogy ő a mindenség fia, a mindenség mágikus versíró hatalma által igazolt képviselője: „Szent vagyok, költő-vitéz, akit sebein át / gyalázott, piszkolt, gyilkolt az arany Kamarilla, / kátránnyá rontva a vért, de a vers Pelikán, / valakihez pirosa áttör időn s ködön.”)

Hasonló (ön)stilizációknak lehetünk tanúi olyan versben is, melyben első pillanatra nem észrevehető a Krisztus-emblematika, a tüzetes olvasás segítségével, a vers mélyrétegében azonban mégis meglelhető, mint a *Műtét anyánk szemén* ciklus egyik időversében, a *Császármetszésben*. A vers központi metaforája – mint Kiss Ferenc utal rá¹⁶ – a perzsabunda eredetének képe: császármetszéssel felhasítják „méhét az anyabaránynak. / Lészen a vak magzat / bunda.” A művelet – a mindennapisággal, a látzattal szemben – értéket pusztít: mind a vak magzat, mind az anyabarány civilizált brutalitásnak esik áldozatul. A vers kontextusában fölerősödik az *áldozat* által konnotált biblikus-keresztény jelentés: a keresztény áldozat (eucharisztia) az utolsó vacsorának, illetve Krisztus keresztalálának és feltámadásának szimbolikus megismétlésére és jelenvalóvá tételére, ha tetszik: mindenkori újra-artikulálására szolgál. Itt, a versben: *kifent késsel fölhasítják a nyomorult jelent*. A „lészen” keresztény kontextusa a *Hiszkegy* régi (protestáns, református) szövegváltozata, a hitvallásnak Krisztus paruziájára vonatkozó tétele („onnan *lészen* eljövendő ítélni eleveneket és holtakat”). Eszkatologikus értelmezésben a jelen: „a rejtetten már most jelenlévő és végérvényes *jövő*”, az utolsó vacsora: a „végleges vigasság – a feltámadás, üdvözülés – előlegezése” is¹⁷. A vers a jelennek ezt az értelmezését parafrazálja: „*a majdból a lelet ilyen*”, de az „áldozat” értéke visszajára fordul, az „ilyen”-nél minősíti is a „lelet”-et és vele a „majd”-ot: „nyomorult jelen” – „bunda” – „vasbába-mű”. Az utóbbi, a „vasbábák” metafora a két összekapcsolt képzetkörhöz újabb – differenciált – képzetkört asszociál. Mint a „vasorrú bábák” szó szerkezetből elvont összetétel, a mesék boszorkányaira utal, ugyanakkor a „vas” jelzővel ellátott, alkotott metaforaként pedig a „bábák”-at minősíti gyilkosoknak. Egy lehetséges harmadik asszociáció visszavezethet bennünket a bibliai, mégpedig itt az ószövetségi képzetkörhöz: a „vasbábák” ugyanis lehetnek ellentettjei Mózes II. könyve bábáinak, azoknak, „akik félek az Istenet, és nem cselekedének úgy, amint Égyiptom királya parancsolta vala nékik, hanem életben hagyák vala a gyermekeket” (Mózes II. 1. 17.) A vers egésze a *Vértanú arabs kanca* kérdését fogalmazza újra és mintegy korrigálja is a korábban adott választ: erőteljes felütéssel, háromszori nekifutással nevezi meg az alanyt, bizonyítva, hogy a jövő-gyilkosság nem a *mi* művünk, hanem a *vasbábáké*:

Vasbábák, vasbába-árnyak –
 ezek *hasítják föl kifent*
késsel a nyomorult jelent.

A gyilkosok: a mitikus rossz (a boszorkányok), a hivatásukat meggyalázók, a Mózesek elpusztítói. E képzzettel szemben újabb háromsoros, egész versszakot (a szakasz fonetikai, szintaktikai és rímszerkezetét is) átfogó, átalakító ismétlés sem győzi hangsúlyozni, hogy a vezeklők viszont *mi* vagyunk:

De a hidegre hült belet,
jázminorroknak büzletet
mi viseljük mint bűnjelet.

Az ismétlések ezúttal is felérnek három nekirugaszkodással, a léthelyzetre találó szó csak harmadszorra formálódik meg, lép be. A lét lehetősége számunkra nem más, mint a vezeklés; a lét nem tragikus, hanem abszurd: személyes bűn nincs, feloldozás sincs, ott feszül azonban bennünk a jellegzetesen huszadik századi, tárgyatlan, okot és célt nélkülöző vezeklés. Az eszkatologikus időértelmezés érvényes, de így annál rosszabb: a gyilkos áldozat celebrálása jelenvalóvá teszi a jövőt is, a jelen pedig nem más, mint a végérvényes kárhozat ígérete.

A személyes viszonyulás ehhez az idő- és létértelmezéshez csakis ironikus lehet. Az elidegenítést szolgálják egyrészt a szöveg lineáris felületébe applikált reflexiók, mint például a „*de milyen selymes, ez mesteri munka*” sor alkotta költői megjegyzés vagy a „*jázminorroknak büzletet*” szarkasztikus megközelítése (mely utóbbi egyúttal a *vasbábák* asszociálta *vasorrú bábák* ironikus kifordítása, jelentéstani visszafordítása is lehet). Másrészt szemléletváltási kísérletről tanúskodik a vers rímszerkezete és metrikája is: a rímszerkezet is átvált a bűvös hármas ismétlésbe: abba cddc eec. A metrum, változatos verslábak után homogenizálódni igyekszik, megkísérli a – jelentéssel inkongruens „hősi” – hexameterbe rendeződést. E rendeződési kísérlet eredményét az egymásra távolról felelő három sor jelzi: „lészen a vak magzat bunda” – hangzik az ötödik sor, a ritmus a sikeres kezdet után kibicsaklik; a középső – nyolcadik – sornak a zárórésze sikerül: „selymes, ez mesteri munka”, hogy azután a tizenkettedik sor diadalmas sikerrel tökéletes hexameter-félsort hozhasson létre: „mind idevarrva nyakunkba”.

Nagy László egész költészete azt mutatja, ha a vizsgált motívumok szempontjából közelítünk hozzá, hogy az a költő élt köztünk, aki (ön)stilizációiban pogány táltosfiúként és Krisztusként is helyettünk vállalta a bűnt, de helyettünk indult a jövőbe – nekünk szomorú jelenbe – is. Mint mondta – „vállamon a bárányos éggel”. Legyünk hű meghallói e költészetnek, mely azt sugallja, a versnek, a költői szónak még e különös században is van értelmet és jövőt hordozó szerepe!¹⁸

JEGYZETEK

1. Németh László: A magyar vers útja. = Megmentett gondolatok. *Magvető–Szépirodalmi*, 1975. 224–232.
2. Csetri Lajos: Nagy László: Versek és műfordítások. *Tiszatáj*, 1975. 7. 74–82., ih. 82.
3. Bori Imre: Két költő. *Forum*, 1967. 209., 222.
4. Vö. Görömbei András: Nagy László költészete. *Magvető*, 1992. 21–28., 286–293.; Kis Pintér Imre: Nagy László indulása. Jegyzetek költészete logikájáról. *Tiszatáj*, 1975. 28.

5. A költő nem tévedhet. Kormos István interjúja Nagy Lászlóval. – Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások. *Magvető*, 1979. 46.
6. Vö. Radnóti Sándor: A szenvedő misztikus. (Misztika és líra összefüggése.) *Opus Irodalomelméleti tanulmányok* 7. *Akadémiai*, 1981. 80.
7. Tandori Dezső: „Tisztának a tisztát őrizzük meg, oltalmazzuk az időben, ámen”. Nagy László verseiről és versfordításairól. *Új Írás*, 1975. 8. 97–99.
8. Vö.: Ilia Mihály születésnapomra írt köszöntő levele és szíves szóbeli közlése, Bálint Sándor gyűjtése, valamint Balassa–Ortutay: Magyar néprajz. *Gondolat*, 1979. 643.
9. Vö. Görömbei András: i. m. 326.
10. Idézi Frank Kermode: Mi a modern? *Gondolat*, 1979.
11. Németh G. Béla: Az apokalipszis közelében. *Kortárs*, 1982. 9.
12. Balassa–Ortutay: i. m. 642.
13. Vö. József Attila írja az *Eszméletben*: „Im itt a szenvedés belül, / ám ott kívül a magyarázat. / Sebed a világ – ég, hevül / s te lelketed érzed, a lázat.” Kosztolányi Dezső pedig így fogalmaz a *Hajnali részegségben*: „Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak, / úgy érzem én, barátom, hogy a porban, / hol lelkek és göröngyök közt botoltam, / mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak / vendége voltam.” (A kiemelés tőlem: Sz. L. S.)
14. Vö. Görömbei András: i. m. 259–260.
15. Bori Imre: 251.
16. Kiss Ferenc: A lehetetlen képviselőjében. *Tiszatáj*, 1979. 4. 28.
17. Karl Rahner–Herbert Vorgrimmer: Teológiai kisszótár. Szent István Társulat, 1980. 180., 189.
18. A bibliai idézeteket a következő kiadás alapján adtuk meg: Szent Biblia azaz Istennek Ő és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordította Károlyi Gáspár. *A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodája Sajtóosztálya*. Budapest, 1966.

